

SEMNIIFICAȚIA APEI ÎN POEZIA LUI BACOVIA

LUCIAN VALEA

Cînd Bachelard¹ elabora doctrina tetravalentă a temperamentelor poetice, nu făcea altceva decît să lege de cele patru tipuri : temperamentale clasice, patru tipuri echivalente de imaginație creatoare, pe care le stabilea în funcție de felul în care ele intrau în relație psihanalitică cu apa, focul, aerul și pămîntul. Cu alte cuvinte el punea în lumină faptul că tipurile temperamentale ale antichității se mențin în amintirea noastră inconștientă de la primitivi pînă astăzi.

Teza e cunoscută, în liniile ei mari, de mai înainte, încă, de la Jung. El e cel care consideră, vorbind despre arhetipuri, că ele își exercită forța de penetrație în cultura modernă, datorită unui subconștient colectiv, existent la marile grupuri umane, sau, cum îl numește metaforic Jung „forma generală, atemporală a sufletului“. Aici se păstrează imaginile multimilenare, cele care au fost obiect al experiențelor și relațiilor umane străvechi. După același Jung, orizonturile evoluției umane — arhaic, magic, mitic, mental — trimit în conștiința noastră elemente specifice a căror trăire devine tocmai calea de a te apropia de întregul, de absolutul lumii. În *Symbolik des Geistes* (1948), Jung precizează că arhetipurile au apărut odată cu viața și le definește ca pe niște forțe psiho-vitale, avînd fiecare, roluri pozitive sau negative, în ansamblul vieții sufletești, putînd deci produce, în cazuri date, nevroza și psihoza „exact ca și organele neglijate sau rău folosite“.

Pe urmele lui Jung, Bachelard ajunge la concluzia că fiecare artist care acordă atenție unui element din cele patru, nu face altceva decît să demonstreze — structural, că, prin aceasta, el exprimă o realitate arhetipală legată de un temperament oniric fundamental. Bachelard spune : „Înainte de a fi un spectacol conștient, orice peisaj e experiență onirică. Nu privim cu pasiune estetică decît peisajele pe care le-am văzut mai întîi în vis“.

Pornind de aici, el fundamentează o viziune despre arhetipurile apei în cartea sa *L'eau et les rêves Essai sur l'imagination de la matière*, 1942. Pentru stabilirea acestor arhetipuri, Bachelard recunoaște că se cere o serioasă cultură medicală dar mai ales o mare experiență a nevrozelor. Apare astfel limpede că totul, în literatură, pare să fie legat de aceste materii originare, care subjugă psihicul artistului, determinînd semnifi-

cații precise, în ansamblul sensurilor majore ale operei. Nu numai literatura ci și viața umană, în general, trebuie să se pună mereu de acord cu aceste arhetipuri, prin care conștiința noastră își caută obârșiile, comunicând, nemijlocit cu ele.

La noi, Blaga a fost acela, care, primul, a arătat că inconștientul administrează conștiința. Ideea ne aduce aminte de același Jung după care, inconștientul e „mamă creatoare a conștiinței“ (Wandlungen ud Symbole der Libido, 1912). În concepția lui Blaga, inconștientul e depozitarul aceluia factor esențial, numit *matrice stilistică* „substratul permanent pentru toate creațiile de o viață întregă ale unui individ“ și prin, factorii lui esențiali, „a creațiilor unui popor întreg“. (Vezi „Orizont și stil“ și, în continuare, aplicarea teoriei în „Spațiul mioritic“).

În termenii psihanalitici ai lui Jung psihologia lui Bacovia era dominată de *anima*, adică de acea zonă obscură, feminină care se găsește în alcătuirea fiecărui bărbat, coexistând cu *animus*, zonă masculină cu care se află într-o tensiune bipolară. Viața conștientă caută însă să reprime, așa cum ne arată Jung, factorul antinomic sexului : în cazul bărbatului, va fi reprimat anima ; în cazul femeii, animus. La Bacovia reprimarea conștientă a lui anima, nu se mai poate exercita de către conștiința poetului deoarece la această dominare feminină internă, de structură, care pune pecete pe toată viața și opera lui Bacovia, se adaugă dominarea externă a soției, de fapt o influențare (feminină), de o categorică factură psihanalitică, *maternă*. Poetul nu e decît un copil mare ce trebuie înconjurat cu toată înțelegerea și dragostea. În aceste condiții și ultimele posibilități de reprimare a lui *anima* de către *animus*, sînt cu desăvîrșire excluse.

Elementul material primordial, care stăpînește tiranizant psihicul lui Bacovia, este apa, adică *un principiu eminentemente feminin și matern*. Așa cum arată Bachelard, pentru orice imaginație, combinarea apei cu un alt element al naturii semnifică imaginea simplă a căsătoriei, după cum, participarea apei la germinarea semințelor ne oferă o iconă maternă, genetică. Apa în toate ipostazele sale de agregare devine astfel, pentru Bacovia, elementul primordial, arhetipul, care reglează întreg universul său poetic, determinînd simbolică de bază a operei sale, de la cea cu semnificații existențiale, pentru condiția umană, pînă la cea cu precise adrese morale și sociale.

Bachelard arată că arhetipurile acționează în ambivalențe adînci și durabile, putînd provoca, în artist, reacții antinomice bine — rău, alb — negru, dorință — frică, împlinire — descompunere după cum funcționează, în inconștient, ca desfășurări *normale* sau ca niște „organe neglijate sau rău folosite“, cum se exprima Jung. La Bacovia funcționarea acestor forțe psiho-vitale stă, evident, sub controlul lui *anima*, de unde și viziunea specifică a universului său liric, ca un revers al orizonturilor prementale arhaic și mitic — manifestîndu-se, prin arhetipul apei, în latura antinomică negativă — frica, descompunerea, aneantizarea. Asta înseamnă că nu vom găsi la Bacovia, nici apa limpede, superficială ca o oglindă a cerului deschizătoare de profunzimi și nici apa

primordială, din care se naște viața. Cu alte cuvinte, lipsește apa decor, atât de dragă romanticilor, ca și apa substanță cosmogonică, element primordial și forță.

Formele concrete ale apei bacoviene sunt ploaia, ninsoarea, moina, noroiul, ceața, umezeala, promoroaca, gheața. Lipsesc din poezia lui, *apele* — râul, izvorul, lacul, marea, oceanul. Nici chiar în *Lacustră*, zona concret acvatică nu e numită Ploaia aici sugerează un timp imemorial, și primitiv, care face să se audă *materia plingînd*, și piloții grei prăbușindu-se. În altă parte „ziua e primitivă, de taină“ și „o bolnavă față vecină răcnește la ploaie rizînd“ — sugerîndu-se relația dintre ploaie și alienare. De asemenea și relația dintre ploaie și alcool e una tot de înstrăinare, prin uitarea în care e împinsă conștiința umană.

Unirea apei, cu alte elemente ale naturii, nu are la Bacovia, semnificația unui matrimonium. Din amestecul ei cu pămîntul, cu praful, rezultă noroiul, locul de degradare a lucrurilor, de descompunere a formelor nobile ale materiei.

Ninsoarea, zăpada, nu sugerează nicăieri, așa cum ne-am fi așteptat, puritatea și candoarea. Simbolica ei cromatică nici nu mai este reținută de poet. Căderea fulgilor, sfirșește-n moină, echivalentul hibernal al noroiului. Cînd nu se transformă în moină ori cînd, nu se amestecă, la abator, cu singele animalelor — „Plină-i zăpada de singe animal“), zăpada se adună în nămeți ca de la pol, care cuprind nu numai orașul, străzile, cîmpurile ci însăși conștiința lumii, pînă cînd „ninsoarea-mprejur cu cerul s-atinge“.

Ca stare de agregare, alături de zăpadă apare promoroaca bacoviană, care cuprinde clanțele ușilor ca o pecingine, și bruma, care atacă vegetația grădinii, venind după ftizia cromatică a parcului, spre a-i încheia lucrarea. Dimensiunea dezagregării, sub acțiunile apei, apare limpede și în modul în care poetul însoțește verbul *a ninge* cu alte vocabule determinante: ninge gri; ninge grozav (pe cîmp la abator); ninge prăpădind; ninge zoios; ninge secular; ninge parcă toți muriră; ninge cu nimic; ninge grandios; ning bancnote; ning la cinematografe grave drame sociale; ninge bogat; ninge trist; ninge încet; ninge repede; ninge peste fire, etc. Ideea de pustiu e atât de legată de ninsoare, că pînă și pe abstracțiune poate să ningă. Exemplu: într-un *departe* nins — nu într-o depărtare ninsă.

Se poate trage de aici concluzia că Bacovia ajunge la relația cu socialul, căruia-i creionează o impresionantă imagine în poezia sa, prin intermediul factorilor esențiali, ai condiției sale artistice. Lumea exterioară în care trăiește poetul seamănă cu cea interioară fiind răvășită de crize care corespund celor intime, completîndu-le. În felul acesta găsirea unei simbolistici, capabilă să pună în valoare universul social, e numai o chestiune de deplasare a viziunii bacoviene, din lăuntru în spre afară. Nu trebuie modificat nimic, ci numai adaptat, nici măcar limbajul și terminologia poetică. Cele două universuri bacoviene — cel

interior și cel exterior — se întrepătrund și, tocmai în acest proces de fuzionare, apa cu semnificațiile ei, joacă un rol fundamental.

La nici un poet român și la foarte puțini dintre cei universal, nu se vede, ca la Bacovia, cum sufletul uman, poartă în sine, în existența sa, toate ipostazele, — cele din lungul sutelor de mii de ani — făcându-ne să trăim, acum și aici, în poezie, fantastica și tulburătoarea lui aventură în lume.